

Baranya megye cigány/roma népességének jelene és jövője

Bevezetés

A társadalmi és gazdasági szerkezet-átalakulásnak Magyarországon az egyik legnagyobb vesztese a roma népesség. A teljes foglalkoztatottság körülményei között a munkaerő-politika prioritásaiban nem fogalmazódott meg elég hangsúlyosan a humán erőforrás fejlesztésének igénye, hiszen a képzetlen munkaerőt is fel tudta szívni a gazdaság. Ennek következtében ma a hátrányos helyzet újratermelése következett be, hiszen az okok megszüntetéséhez mindegyik, a munkaerő-allokációt elősegítő humán tényező piackonform fejlesztésére, programok tervezésére, hatástanulmányok készítésére és megvalósítására lett volna szükség.

Az élet jobb minőségéhez, a stabilabb egzisztenciához szükséges javak birtoklása a termelő-képességhez, a munkamegosztásban elfoglalt pozíciókhoz kötődik. A munka hiánya, a munkanélküliség eleve kizárja az élet színvonalas fenntartásához, a gyermekneveléshez szükséges vagyoni-kulturális értékek megszerzését, tulajdonlását, átadását. A cigány/roma népesség egyik legfontosabb **kitörési pontja a szociális gettóból a munkán keresztül** ragadható meg. Mikor munkavállalásról gondolkodunk, nem kizárólag az alkalmazotti foglalkoztatásra célzunk, hanem minden olyan munka-jellegű tevékenységre, amely a megélhetést, a boldogulást társadalmilag elfogadott szabályok keretei között biztosítja.

A cigány népesség deprivált helyzetét több tényező határozza meg: a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt alacsony szint, a versenyképesség hiánya, az alacsony mobilitási lehetőségek, a képzettségi szint és az iskolarendszer kiegyenlítő mechanizmusainak hiánya, a lakóhely települési, térségi, regionális hátrányai, és így tovább. Ezeket és az ezekhez hasonló "kemény" tényezőket kívül joggal szokás számolni olyanokkal, amelyek nehezebben megragadhatók. Ezek egyik csoportja feltehetően a munkaadóknak a cigánysággal szembeni előítéletes magatartására vezethető vissza. Jóllehet a tényleges munkapiaci diszkriminációt igen nehéz bizonyítani, elég közvetett adat tanúskodik arról, hogy a munkaadók azonos személyes adottságok esetében nem a cigány jelentkezőt alkalmazzák. A deprivált helyzetet előidéző, nehezen megragadható tényezők másik csoportja feltehetően a cigány/roma népesség attitűdjeiben, értékrendszerében, a családhoz, a közösséghez fűződő viszonyok szövevényébe ágyazódik.

Demográfia

Baranya megyében viszonylag magas a cigány lakosság aránya. A száz százalékosan cigányok lakta település mellett több olyan van, ahol a többséget a roma népesség képezi, és megközelítőleg 70 településben a romák legalább 20 %-ot képviselnek.

A 301 településből 200 település 500 lélekszámnál kevesebb lakossággal rendelkezik. A megye cigányságának túlnyomó része - leszámítva a megyeszékhelyet - ezekben az aprófalvakban lakik.

A regionális különbségek mellett a szociológia fogalmaival leírható másik irányú folyamat a városiasodás, az urbanizáció. A városi cigányság csak alacsony szintű ipari tevékenységben talált magának tartós munkavégzési lehetőséget. Óriási konfliktus volt a bányák - ideértve az urán-, és szénbányát egyaránt - bezárása. Az ország minden területéről települtek be cigányok a magasan fizetett, de alacsonyan kvalifikált munkaerőt igénylő bányásztelepülésekre. Ezeken a településeken a munkanélküliség kezelése eddig még ki nem próbált technikákat igényel annak érdekében, hogy ne induljon be a más nagyvárosokban és más népcsoportok esetében már leírt gettósodási, slumosodási folyamat.

A faluban élő közösségek is védtelenné váltak. A cigányok számára semmilyen előnyt nem hozott a földtulajdon-viszony változása, hiszen túlnyomó részük egyáltalán nem rendelkezett saját földtulajdonnal. Ugyanez elmondható a privatizációról is, mivel az új tulajdonosok között cigányok egyáltalán nem jelenhettek meg, és a tőkés nyereség-érdekeltségének érvényesítése elsősorban az elbocsátások első lépését követően indulhatott meg.

A demográfiai helyzetre vonatkozólag autentikusnak tekintjük a Kemény István 1971-es, valamint Kemény István és Havas Gábor által vezetett 1994-es reprezentatív felmérést. Ezek alapján 1971-ben a Dél-Dunántúli régió három megyéjében 65 ezer cigány származású állampolgár élt, a teljes népesség 4,0 %-a. Az 1994-es felvétel 104 ezer cigány származású állampolgárt számlált, a lakosság 6,5 %-át.

Az adatok is indokolják, hogy a megyei (esetleg regionalizálódó) munkapiaci szervezet roma származású munkatársak bevonásával segítse elő a minél közvetlenebb kapcsolatok kialakítását és az információk átadását.

Közismerten fiatalos életkori szerkezet jellemző a cigány/roma népességre, ami egyfelől annak következménye, hogy a családokban a gyermekek száma még mindig magasabb a többségi lakosságénál, másfelől annak, hogy a felnőttek várható élettartama sajnálatos módon a többségi lakoságnál is rövidebb.

A cigányság elkeserítő helyzete ellenére sem mutatnak túl nagy népességmozgást a migrációs vizsgálatok. Az elmúlt 10 év során (ekkorra időtávra kérdeztünk rá az interjúk során), tehát nagyjából a rendszerváltás utáni periódusban, amikor a gazdasági krízis a leginkább érezhető volt, még a leginkább érintett, leghátrányosabb helyzetű területeken sem indukált e recesszió tömeges elvándorlást.

Kisebb, megyén belüli mozgás érezhető, ami elsősorban a községek irányába történt mind a megyeszékhelyről, mind a megye többi városából (kb. 100-100 fő) és községéből (kb. 40 fő). Ezt kiegyenlíti a megye községeiből a kisvárosokba (kb. 90 fő) és Pécsre történt költözések (kb. 100 fő). A megyehatáron túlnyúló mozgás elhanyagolható.

Megfelelő adatok hiányában nem térhetünk ki az országból távozó romákra, jelezzük azonban, hogy motívumaikkal, sorsukkal és vissza-településükkel számolni kell !! Ennek érdekében sürgősen indokolt tudományos igényű kutatás kezdeményezése!)

A megélhetési nehézségek ellenére is eléggé stabil, helyhez kötött a régió cigánysága. Feltételezhetően ez a jól ismert "zsákutca" jelensége, a halmozottan hátrányos helyzetű kistelepülések lakossága anyagi helyzete miatt sem tud mobilizálódni, nem tud lépni a fejlettebb települések irányába, s ez visszahat, tartósítja a munkanélküliséget.

Iskolázottság

A cigányság alapvető problémája a szociális és kulturális hátrányok mellett az alacsony iskolázottság. 1993-ban a cigány népesség iskolai végzettségét a hivatkozott kutatások szerint az alábbiak jellemzik. Legfeljebb 8 osztályt végzett 45,5 %, (zárójelben írjuk a nem cigányokra vonatkozó adatot, amely ebben az esetben 35,88 %), szakmunkásképzőbe, vagy szakiskolába jár 10,4 % (19,42), szakközépiskolába vagy gimnáziumba jár 1,5 % (23,81), főiskolára vagy egyetemre jár 0,3 % (9,45 %).

A PTE BTK Romológia Tanszéke és a BMMK 1999-es közös kutatásában azt tapasztaltuk, hogy cigány munkanélküliek, különösen a fiatalok iskolázottsági és képzettségi szerkezete annál jobb minőségű, minél hátrányosabb helyzetű a lakóhely települése vagy kistérsége. Ez a kézenfekvőnek is tekinthető megállapítás azt az elszomorító következményt is magában foglalhatja, hogy ezeken a területeken csökkenni fog a tanulási motiváció, mivel a mindennapi tapasztalat azt mutatja, hogy a "tanultak" sem tudnak elhelyezkedni. Sürgős teendője a munkaügyi szervezeteknek, hogy ösztönözze ezekben a térségekben a foglalkoztatási alapok igénybe vételét elsősorban a viszonylag iskolázottabb fiatalok bevonására. A kisebbségi önkormányzatoknak és a civil szervezeteknek ebben nagy szerepe lehetne, amint abban is, hogy ösztönözze a munkanélküli fiatalokat (és idősebbeket) a regisztrációra.

Az általános iskolát végzett fiatalok iskolai eredményei a ténylegesnél jóval nagyobb arányban indokolnák a továbbtanulást. Ez és az általános iskolából kiesettek, lemorzsolódók magas aránya a közoktatás felelősségének kérdést veti fel. A pedagógusok még mindig nem fordítanak elegendő figyelmet cigány tanítványaik eredményes iskolai továbbhaladására, s ami még ennél is elszomorítóbb, pályairányítására sem. A kisebbségi önkormányzatok fontos feladata, hogy ösztönözzék és az iskolákat feladataik jobb megoldására, és segítsenek a cigány fiatalok eredményesebb és magasabb színvonalú továbbtanulásában.

Oktatási intézmények és roma/cigány csoportok. A cigány népességben belül a megyében 90 %-os nagyságrendet képez a beás népcsoport. A beások archaikus, ősi cigány szavakkal kevert román nyelvet beszélnek, ezért kulturális identitásuk fenntartása érdekében tekintettel kell lenni nyelvi kultúrájukra is. A beás a két hivatalosan elismert cigány nyelv egyike, amelyből állami nyelvvizsgát lehet tenni. Iskolai oktatására a tekintetben Közép-Európa egyetlen cigány gimnáziuma, a Gandhi Alapítványi Gimnázium sikeres erőfeszítéseket tesz, van beás nyelvoktatás a mánfai Collegium Martineumban is. A PTE BTK Romológia szakán is lehet tanulni beásul, valamint ez évtől lehetőség van az egyetemen is mindkét cigány nyelvből vizsgázni. A megye roma lakosságán belül (csakúgy mint országosan) kisebbséget alkot az oláh-cigány, más szóval kolompár közösség. A romani nyelvet ugyanezekben az oktatási intézményekben lehet tanulni.

Hangsúlyozni kell, hogy a már említett oktatási intézmények országosan, sőt nemzetközileg is ismert projektek. Nemcsak a hosszabb múltra visszatekintő Gandhi Gimnáziumot, a Collegium Martineumot említjük, hanem a PTE BTK Romológia Tanszékét, illetve 2000-ben akkreditált egyetemi alapképzési szakját, ahol a jelen tanévtől alapképzésben és másoddiplomás képzésben is diplomát lehet szerezni a romákkal kapcsolatos ismeretekből.

Kevésbé híres, de sikeres projektek az oktatási rendszer minden szintjén és a megye több pontján működnek: a teljesség igénye nélkül említjük a meszesi Cigány Játzóházat, az alsószentmártoni óvodát, a magyarmecseki általános iskolát.

Önkormányzatiság

Az 1994-es önkormányzati választásokon Baranya megyében 19 cigány kisebbségi testület megalakítására került sor, míg 1998-ban 65 jött létre. Megyénk a megalakult testületek számát tekintve országosan a harmadik helyet foglalja el.

1999-ben a BMMK-tal együtt vizsgáltuk a cigány kisebbségi önkormányzatok működését. Oktatási, képzési projektje a baranyai szervezetek 46%-ának eddig még nem volt, a szervezetek 39%-a próbálkozott olyan program szervezésével, amely az elhelyezkedési esélyek növelésére irányult, vagy együttműködtek más szervezetekkel ilyen programok lebonyolításában. Pécssett – valószínűleg a jobb kapcsolatrendszer, a szakképző intézmények, munkaügyi központ közelsége, a közlekedés-földrajzi helyzet előnyösebb volta miatt – több ilyen program, tanfolyam lebonyolításában vettek részt a szervezetek, míg a legalacsonyabb aktivitással és eredményességgel a községekben találkozunk. Ennek okai a hiányos kapcsolatrendszer, a hiányzó szakértő a lebonyolításhoz, szervezéshez, továbbá az is, hogy nehezebben motiválhatók az ott élők, s nehezebben jutnak el a képzések helyszínére a közlekedési kapcsolatok hiánya miatt.

Azon szervezetek, amelyek eddig nem folytattak ilyen tevékenységet, jelezték, hogy terveik között szerepel hasonló tanfolyamok, programok szervezése, ehhez azonban ötletre, mintára, megfelelő együttműködő kapcsolatokra, s természetesen anyagi forrásokra lenne szükségük.

A megye nagyobb városaiban a cigány közösségek létszámából eredően az érintett fiatalok elérése a nagyobb gond, de jobb kapcsolatokkal, jobban bejáratott mechanizmusokkal találkozhatunk a szervezés terén is, képzettebb, tájékozottabb vezetők irányítják a szervezeteket. A kisebb településeken fordított a probléma, itt a vezetőket több információhoz kellene juttatni, szélesebb körű kapcsolatrendszert kell kiépíteniük. Erősségük viszont, hogy jobban ismerik a közösség tagjait, az egyes emberek problémáit, könnyebben el tudják érni az érintetteket.

A pályakezdő fiatalokkal kapcsolatot tartó civil szervezetek és kisebbségi önkormányzatok vezetői, munkatársai részére biztosítani kell az információk elérhetőségét. Információra van szükségük azzal kapcsolatban, milyen lehetőségekkel rendelkeznek, milyen eszközöket tudnak megragadni a településeiket élő cigányság helyzetének javítására, kikhez fordulhatnak problémáikkal, hogyan aktivizálhatnák, motiválhatnák hatékonyabban az érintetteket, hogyan tartsák intenzívebben a kapcsolatot egyrészt a lakossággal, másrészt a területen dolgozó állami szervekkel, hogyan tudnak jobban bekapcsolódni a szakképzésekbe, a településeken működő óvodák és iskolák cigány kisebbségi iskolai programjainak munkájába. Erre a legmegfelelőbb eszköznek olyan tanfolyamok, továbbképzések tűnnek, amelyek tényleg hasznos tanácsokat, használható információkat tudnak átadni e szervezetek munkatársainak.

Az érdekvédelmi szektor csak akkor tud hatékonyan tevékenykedni a lakosságért, ha benne jól képzett szakemberek dolgoznak.

Egyéb szervezetek

Más típusú legitimitást képviselnek a sikeres, életképes **egyesületek, alapítványok**. Baranya megyében országos híré egyesületek és alapítványok működnek, amelyek az oktatási és szociális, valamint a foglalkoztatási esélyegyenlőség megvalósítása területén is kiemelkedően eredményesek. Ilyenek: a Gandhi Közalapítvány, a Collegium Martineum Egyesület, az Amrita OBK Egyesület, a Fii Cu Noi – Tarts Velünk Beás Cigány Egyesület, a Siklós és Vidéke Cigányokért Érdekvédelmi Szövetség. Országos egyesületek közül a Lungo Drom Szövetség 31 településen alakította ki bázisát.

A **munkapiaci szervezet** speciális, a foglalkoztatást segítő támogatási rendszert alakított ki.

Immár az ötödik **roma közösségfejlesztő asszisztens-képzés** meghirdetésére és megvalósítására került sor 1999-ben. A roma közösségfejlesztő asszisztensképzést az országban elsőként a megye a PTE Felnőttképzési és Emberi Erőforrásfejlesztő Intézetének (PTE FEEFI) szakmai támogatásával, a PRMKK bevonásával, 1993-ban működő civil, non-profit szervezetek közreműködésével.

A **roma szociális segítő tanfolyamot** a Cigány Kulturális és Közművelődési Egyesület kezdeményezte. Az egyesület 10 éve működik, és tevékenységének eredményeképpen sikerült kialakítania a Rácz Aladár Roma Közösségi Házat, amely oktatási, kulturális rendezvények színtere, elősegíti a cigány közéletiség fejlődését, múzeumot működtet, regionális és nemzetközi kapcsolatokat épít. Az Egyesület a megyében működő cigány kisebbségi önkormányzatok koordinálását is vállalta. 1995-ben kezdeményezésére jött létre a Cigány Önkormányzatok Baranya Megyei Szövetsége, amely egységbe tudta terelni az akkor működő 19 testületet. Az 1998-as választások után is ők bizonyultak a megye legerősebb szervezetének, azonban akkorra már elkülönülési folyamatok is elindultak. Megjelent a megyében a Lungo Drom, amely aktív kampányt és szervezőmunkát folytatott, ennek eredményeképpen jelenleg 19 megyében működő testületet tud tömöríteni, emellett számos roma civil kezdeményezéssel is együttműködnek.

Az **Etnikai Fórum Pécsi Szervezete** a Pécsi Közüzemi Rt-vel együttműködve bonyolít le foglalkoztatási programot, amelyben 23 fő vett részt kommunális tevékenység ellátásában.

A **Khetanipe Romano Centro** szervezet újonnan alakult, vezetői fiatal roma értelmiségiek. Szegregált lakókörnyezetekben igyekeznek konkrét, pozitív beavatkozást végezni mind a környezetkultúra, mind az oktatás területén.

A **Munka Pécs Baranyáért Tranzit Foglalkoztatási KHT tevékenysége**, valamint az 1999-ben átadott **Termelőiskola** emelkedik még ki, szolgáltatások tekintetében pedig az országban második helyszíneként került elindításra, az **Újra Dolgozom Program**, amely a munkaerőpiaci szervezet számára nehezen elérhető személyek bevonását, közvetítését, direkt vagy indirekt állásba helyezését segíti elő.

A **Cigány Módszertani Bázis** pedagógus-felkészítő programokat dolgoz ki és valósít meg.

A **Siklós és Vidéke Cigány Érdekvédelmi Szövetség** a térség mezőgazdasági, rurális jellege miatt kezdeményezett olyan képzés-foglalkoztatási programot, amelynél motoros gép-kezelői végzettséget lehet szerezni.

A Baranya Megyei Munkaügyi Központ programjai támaszkodnak ezekre a civil kezdeményezésekre. Megyénkben több mint 2.500 regisztrált civil szervezet létezik. A cigány szervezetek és programjaik tekintetében is **elvárható a szolgáltatások minőségi irányítása**. Ez biztosítja a hatástól függő támogatások megvalósulását. A BMMK ennek érdekében indította el, a változásokon alapuló hatások felmérése céljából, valamint a megelőző jellegű hatások és a hatások előrelátásának megtanulása érdekében **az Erőforrástérkép készítési programját is**. A beérkezett és készülóban lévő dokumentumok a megye 2/3-áról adnak átfogó képet, koncentrálna a szükségletek pontos meghatározására, a mérhető részfeladatok megnevezésére.

Munkaerőpiaci helyzet

Baranya megyében a cigány/roma népességet két gazdasági folyamat hozta különösen kedvezőtlen helyzetbe. Az egyik a mecseki és környéki bányászat, illetve a kapcsolódó ipar összeomlása, ami természetesen nem csupán őket sújtotta, de ezek a csoportok az általában kevesebb tartalék "tőke" (amin nem csupán a materiális javakat, hanem az ismeretekben, sőt a kapcsolatokban felhalmozható kulturális tőkét is értjük) következtében más csoportoknál is nehezebb helyzetbe kerültek. A másik az elmúlt évtizedekben kialakult mező- és erdőgazdasági termelés és a ráépülő feldolgozó ipar (pl. faipar) összeomlása. Ez azért érintette a cigányságot másoknál súlyosabban, mert mezőgazdasági tulajdonnal nem rendelkeznek, és mert hagyományos foglalkozásaik ezekhez a gazdasági ágakhoz kötődtek. Megszűntek, felbomlottak azok a keretek is, amelyek más hagyományos foglalkozásaiknak keretet, rendszeres piacot biztosítottak, amilyen például az erdei termékek gyűjtése és feldolgozása volt.

Ezeknek a gazdasági folyamatoknak egyik következménye volt a szakmunkásképzés megingása, holott ez volt a cigányság felfelé törekvő hányadának valamelyest perspektívát nyújtó intézménytípus. Ki kell emelnünk a valódi politikai dráma, a jugoszláviai háború következményeit is, ezek közé tartozik a már korábban is nehéz helyzetű Ormánság, Dráva mente gazdaságának ellehetetlenülése, s a szelektív migráció erősödése ebben a térségben. Az elesett cigány lakosság koncentrálna ebben a térségben, ami a piacok, a vásárlóerő, egyúttal az innovációk korlátozásához vezetett. Másfelől viszont az illegális és a fekete gazdaság ebben a határ menti térségben megélhetést jelentett némelyeknek, de valószínűleg felmérhetetlen mértékben rombolta a munkával kapcsolatos erkölcsi értékeket is. A gazdasági folyamatok egy része visszafordíthatatlan, azonban meg kell keresni azokat a pontokat, ahol olyan struktúrák építhetők ki, amelyek lehetőséget nyújtnak a cigányság számára is.

A cigány/roma népesség hajlandó társadalmilag elfogadott keretek között munkát vállalni, ha ehhez megfelelő segítséget kap. A támogatás formáinak kidolgozásában, de különösen megvalósításában a kisebbségi önkormányzatok és a civil szervezetek játszhatnak döntő szerepet.

Megvizsgáltuk, mi okozza a cigány emberek elhelyezkedési nehézségeit. Az egyes tényezőket 1-5-ig terjedő skálán értékelve és az egyes település kategóriák adatait összegezve azt vehetjük észre, hogy a legnagyobb problémának az (elsősorban cigány származásukból eredő) hátrányos megkülönböztetést, az iskolázottság-szakképzettség hiányát, illetve a munkahely hiányából, illetve a településtől távolabb található munkahelyek megközelíthetlenségéből eredő kérdéskört tartják. A munkahely megközelíthetősége nemcsak a közlekedési

kapcsolatok hiánya miatt alakulhatnak ki, de lehetetlenné teszi az is, ha a munkavállaló nem tudja fedezni a munkába járás költségeit sem.

Míg a nem cigányok esetében a munka-jövedelemből származó keresetek képezik a háztartások bevételeinek zömét, addig a cigányok esetében a nem munka jellegű jövedelmek a túlsúlyosok. Ez utóbbiak körébe tartoznak a szürke-feketegazdaságban végzett illegális, adóztatlan munkák, amelyeket a szakirodalom egyaránt hív informális, árnyékgazdaságnak, önfenntartó szektornak és piac alatti gazdaságnak egyaránt attól függően, milyen szempont alapján minősíti. A nem főállású tevékenységből származó jövedelem túlnyomórészt gyűjtögetésből, böngészésből, guberálásból és kereskedésből származik.

A cigányság körében a vállalkozói lehetőségek csak rendkívül kis mértékben kihasználtak. Ez adódik képzettségi körülményekből, hiszen egy vállalkozás ügyvitel, számviteli, adózási, adminisztrációs kötetmei feltételezik alapképzettségek meglétét.

A cigány származású munkavállalók jellemző foglalkoztatási formái a következőképpen alakulnak: Baranya megyében a cigány lakosságnak majdnem fele alkalmi munkákból él, több mint negyede közhasznú munkásként tevékenykedik, 13 %-uk bevételei a hivatásos anyaságból származnak. Rendszeres kereső tevékenységből csak a munkaképes lakosság 10 %-a szerez bevételeket. Pécssett egyértelműen az alkalmi munka és a közhasznú munka a jellemző, s a többi település kategóriában sem tapasztalhatunk markáns eltérést ettől.

A munkanélküliség relatív mutatója megyénkben 1999 első kilenc hónapjában átlagosan 11,6 % volt, szemben az országos 9,8 %-os átlaggal (a régió munkanélküliségi rátája 12,3 % volt). Az átlagos megyei ráta mögött, markáns területi különbségek jellemzik Baranya különböző térségeit. A legkedvezőbb helyzetben hosszú évek óta Pécs és kirendeltségi körzete van, a munkanélküliségi relatív színvonala kizárólag ebben a térségben marad el az országostól. Itt az 1999-es esztendő I-III. negyedében a foglalkoztatási helyzet tovább javult (a szeptemberi zárónapon 7% volt) Az ellentétes póluson a legkritikusabb helyzetű sellyei térség van, ahol a munkanélküliségi ráta értéke 1999-ben 21,8%, 2000-ben 27,6%. Ezt követi Szigetvár és körzete, majd a komlói régió.

A térség javuló gazdasági helyzete a férfi állástalanokat érintette előnyösebben: egy tizeddel csökkent havi átlagos számuk a korábbi év azonos időszakához képest. A női regisztráltak ugyanezen adata mindössze 2%-ponttal apadt, így munkaerőpiaci helyzetük jelentősen romlott, arányuk a januári 44,7%-ról 49,2%-ra emelkedett szeptemberre.

Lényeges változás következett be nemeként és korcsoportonként is 2000 első kilenc hónapjában. A regisztrált munkanélküliek közül 26-45 éves férfiak kerültek ki legtöbbször a nyilvántartásokból. A nőknél csak a 36-45 éves korosztályúak tábora csökkent számottevően, azonban ez a másik nembeliek fogyásának felét sem éri el.

Az 1999 háromnegyedének végén a regisztráltak közel 42,3%-a (8.056 fő) 8 általános vagy kevesebb iskolai végzettséggel rendelkezett, egy év múlva arányuk közel 4 %-kal csökkent. A szakmunkás végzettségűek 6,6 ezer fős létszáma 200 fővel apadt, de így is egyharmadot meghaladó részesedésük. A szakközépiskolai bizonyítvánnyal rendelkezők 3,1%-ponttal (49 fővel) a diplomások pedig 13,9%-ponttal (64 fővel) vannak többen, mint tavaly a háromnegyedév zárónapján. A gimnáziumi végzettségűek száma az előző évvel megegyező, a technikusok száma kis mértékben (7 fővel) csökkent.

A tartós munkanélküliek átlagos havi száma 5.295 fő volt, jelentősen (egyötöddel) csökkent az előző évihez képest (7.021 fő). Így a regisztráltak összességén belüli 1999-es kilenc havi átlagos 33,5%-os részarányuk 27,6%-ra süllyedt.

2000 első kilenc hónapjában pályakezdőként regisztrált fiatalok átlagos havi létszáma 1.421 fő volt, 7,4%-ponttal kevesebb mint 1999-ben.

Baranya megyében a különböző felmérések alapján a regisztrált munkanélküliek közel 10 %-a a cigánysághoz tartozó állástalan, ami megközelítőleg 2.000 főt jelent.

Legnagyobb számban Siklós körzetében szerepelnek a regiszterben, ezt Komló térsége követi, és csak harmadik a sorban a Pécsi körzet. Óvatosan kell kezelnünk azonban ez utóbbi mutatót, mivel pontosan e körzetben vélik úgy, hogy a cigány munkanélküliek több mint fele nem tartja a kapcsolatot a munkaerőpiaci szervezettel. Kimutatható összefüggés fedezhető fel a települési munkanélküliségi ráta és a regisztráltak közötti cigány munkanélküliek részaránya között.

Közel azonos arányban vannak a regiszterben a két nembeliek, a korosztályi megoszlást tekintve a 26-35 éves korúak vannak a legtöbben. Fokozottabb az inaktivitási arány, főként a nők körében, aminek okát a cigányság családalapítási szokásaiban és a nagyobb számú gyermek vállalásában találhatjuk.

A cigány etnikumhoz tartozó munkanélküliek közel 80%-uk általános vagy annál kevesebb iskolát végzett. Ezen belül 28 %, aki még a 8. osztályt sem végezte el. Egyhatodot alig haladja meg a szakmát szerzettek részaránya (16%), szakiskolát csupán 1%-uk végzett.

Létszámcsökkenés és elbocsátás vonzaskörzetenként

Vonzás-körzet	gazd. száma	1999. II. Félév				2000. I. félév			
		Létsz. csökk.		ebből elbocsátás		Létsz. Csökk.		ebből elbocsátás	
		gazd. száma	lét-szám	gazd. száma	lét-szám	gazd. száma	lét-szám	gazd. száma	lét-szám
Pécs	111	69	1767	30	497	37	1720	14	1029
Komló	42	20	123	8	29	8	60	2	11
Mohács	33	11	166	2	21	5	93	1	80
Siklós	15	8	62	4	23	1	20	1	15
Sellye	11	4	9	1	2	0	0	0	0
Sziget-vár	14	13	209	3	61	9	61	2	25
Szentlőrinc	8	5	15	1	4	1	16	1	15
Összesen	234	130	2351	49	637	61	1970	21	1175

A tervezett létszámfelvétel állománycsoportonkénti %-os megoszlása

	Szakképzet- len fizikai	Szakképzett fizikai	Szellemi	Összesen
1995. II. félév	43,5	43,5	13,0	100,0
1996. I. félév	42,8	43,0	14,2	100,0
1996. II. félév	25,6	55,8	18,6	100,0
1997. I. félév	51,6	39,1	9,3	100,0
1997. II. félév	35,6	47,0	17,4	100,0
1998. I. félév	45,1	42,3	12,6	100,0
1998. II. félév	43,6	39,2	17,2	100,0
1999. I. félév	58,1	30,3	11,6	100,0
1999. II. félév	54,7	30,7	14,7	100,0
2000. I. félév	56,0	31,8	12,2	100,0

Kutatásunk során azt is vizsgáltuk, hogy mekkora a “fekete/szürke gazdaságban” tevékenykedők aránya a megye településeinek munkaképes lakossága körében. Értelemszerűen mind az összlakosságon belül, mind a roma népesség, illetve a roma pályakezdők körében hátrányosabb képet, magasabb értékeket kaptunk a községekben, mint a városokban. **Megdöböntöek azonban a községi adatok, melyek szerint a cigány munkaképes lakosság majd 60 %-a, s a pályakezdő fiatalok több, mint fele is alkalmi tevékenységekből tartja fenn magát Baranyában.**

A munkahely keresésében a cigány emberek nagymértékben számítanak a szűkebb közösségre (családra, barátokra), konkrét segítséget azonban döntő mértékben a munkaügyi szervezettől várnak. E segítségnyújtásban szerzett tapasztalatok kistérségi eltérései a munkaügyi kirendeltségek munkájának – és lehetőségeinek – különbözőségére utalnak. Az iskolai végzettség csökkenésével növekszik a kisebbségi önkormányzatoktól és civil szervezetektől remélt támogatás, ami az önkormányzatok egyik fontos szerepkörét is kijelöli.

Fontos tudni, hogy a fiatalok túlnyomó többsége munkanélkülisége okát nem a “nagy társadalomban” keresi, s ez reményt ad arra, hogy a kiutat sem a társadalom elleni - önpusztító – lázadásban látja. Ez azonban csak az itt és most regisztrált helyzet, amely megváltozhat, ha hosszabb időn keresztül, huzamosabban hiányoznak a konstruktív megoldások.

A cigány munkavállalók csaknem mindegyike személyesen vagy hitelesnek tekintett beszámolóban találkozott már a cigányellenes diszkriminációval munkahely keresése során. A hátrányos megkülönböztetést zömmel antropológiai jegyeiknek tulajdonítják, és jogilag megfoghatatlan helyzetekben érzékelték. Jelentős mértékben kevésbé hatékony vagy inadekvát módszerekkel próbálkoznak a helyzetek megoldására. Optimális megoldást persze az jelentene, ha a társadalom ki tudna küszöbölni minden, az alkotmány által tiltott diszkriminációt. Amíg ebben nem bízhatunk, addig a munkapiaci vagy egyéb képzést szervezők figyelmét hívjuk fel annak fontosságára, hogy minden, a munkanélküli cigány fiatalokra irányuló képzésben kapjon szerepet a diszkriminatív helyzetek megoldására irányuló felkészítés. Kívánatos volna, ha az ilyen jellegű felkészítésben a kisebbségi önkormányzatok és civil szervezetek képviselői is részt vennének.

1999-ben megvizsgáltuk a megye gazdálkodó szervezeteit a cigány munkaerő foglalkoztatására vonatkozóan. A kérdezettek 11%-a foglalkoztat szívesen cigányokat, 21% gyakran vesz fel romákat, azonban vannak fenntartásaik megbízhatóságukkal kapcsolatban, 28% pedig fenntartásai miatt csak alkalmanként foglalkoztat roma munkaerőt. A válaszadók 14%-a rossz tapasztalatai miatt csak ritkán alkalmazza őket, 26 % pedig egyáltalán nem vesz fel romákat. A legerősebb elutasítás Pécs vonzáskörzetében mutatkozik, ahol a megkérdezettek 32 %-a nem venne fel egyáltalán roma származású munkavállalót, ez a százalékarány 5%-kal meghaladja a megyei átlagot.

A Komló és Mohács vonzáskörzetében mutatkozó elutasítás a megyei átlagot reprezentálja, míg Sellye, Szigetvár, Szentlőrinc és Siklós körzetének elutasító magtartása a válaszadók arányában nem is mutatható ki. (Négy vonzáskörzetben mindössze két munkáltató adott elutasító választ.) Ugyanez az arány jellemzi a rossz tapasztalataik miatt csak néha (14%) vagy fenntartásaik miatt csak alkalmanként (28%) foglalkoztatókat is. A fenntartásaik ellenére elég gyakran foglalkoztatók százalékaránya 21%, ami jelentősen magasabb Sellye (45%), Szentlőrinc (57%) Szigetvár (38%) vonzáskörzetében. Mohács vonzáskörzete 5%-kal meghaladja a megyei átlagot, Pécs körzetében ugyanennyivel marad el attól, Komló körzetében ez az arány (8 %) a felét sem éri el a megyei átlagnak.

A romákat szívesen foglalkoztató munkáltatók aránya Komlón (24%) több mint kétszerese a megyei átlagnak. Mohács körzetéből egyetlen pozitív válasz sem érkezett, míg Pécs körzetében az ilyen válaszok aránya - hasonlóan Szigetvár és Szentlőrinc térségéhez - a megyei átlag közelében van. Feltűnő, hogy a roma foglalkoztatás arányában élen járó Ormánságból sem érkezett egyetlen pozitív válasz sem.

Valószínűsíthető, hogy a komlói vonzáskörzetben a bányabezárások miatt vagy a Városgazdálkodási Vállalatnak a BIOCOM Kft.-vel kötött szerződését követően már ott sem lesznek olyan tevékenységi körök, ahol a romákat előszeretettel fogadnák, ugyanis a bányászatban és a városgazdálkodásban is éppen az általuk betöltött állások fognak megszűnni először. (Így a napszint alatti segédmunka Zobákon, és az utcaseprők munkája a Városgazdálkodásnál.)

Általában jellemző, hogy az esetek túlnyomó többségében segédmunkásként, esetleg betanított munkásként foglalkoztatnak romákat - ez utóbbit általában a megyeszékhelyen - nemzetgazdasági ágaktól függetlenül.

Kedvező, hogy a romák foglalkoztatása Siklós vonzáskörzetében mára már megjelenik a **gyógy-ellátásban (kórházi kiegészítő tevékenységek) és a szállodai szolgáltatásokban (takarító, szobalány, konyhai személyzet). Ezt a tendenciát azért értékeljük pozitívnak mert néhány évvel korábban az úgynevezett "bizalmi munkakörökben" még nem jelent meg a foglalkoztatásuk.**

Kedvezőek a mezőgazdaságból érkező válaszok is, ahol gépkocsivezető, nehézgépkezelő, mezőgazdasági szakmunkás (állattenyésztő) munkakörökben foglalkoztatnak romákat.

A válaszok hátterét vizsgálva úgy értelmezhető, hogy a mintában szereplők indirekt minősítését is adják a területükön működő munkaügyi kirendeltségeknek. Ott, ahol az átlagot meghaladó mértékű a romák foglalkoztatásának hajlandósága, munkába helyezésüknek évekre visszanyúló előzményei vannak. Ilyenek a számukra indított képzési, majd foglalkoztatási programok, melyek itt indultak először.

A válaszadók 10%-a sem foglalkoztat rendszeresen idényjellegű munkaerőt, 17 %-uk néha vesz fel, míg majd 70%-uk egyáltalán nem foglalkoztat ilyen jelleggel. A rendszeres foglalkoztatók megyei átlagát tekintve Szigetvár vonzáskörzetében a megyei átlag majd kétszeresét éri el arányuk, míg az idénymunkát csak néha adók Sellye és Mohács térségében szerepelnek nagyobb arányban (27 és 34 %). Az idénymunkát szervező munkáltatóknál a felvetteknek csak egy részét képezi a cigány foglalkoztatottak száma.

Etnikai hovatartozástól függetlenül fontos a megjelenés, és a jó modor, csak ezt követően - amennyiben az első benyomások a kedvezőek - foglalkoznak a munkavállaló képzettségével. A fizikai állapotot a munkakörtől függően tartják fontosnak vagy kevésbé fontosnak (természetesen a kötelező orvosi alkalmasságon túl, ha ez szükséges) és még a családi állapot sem képezi a válaszadók körének kitüntetett figyelmét.

A válaszadók 35 %-a a romák esetében igénybe vesz referenciákat - ami betudható korábbi rossz tapasztalataiknak és az irántuk táplált bizalmatlanságnak is -, míg 65%-uk megadja a bizonyítás esélyét számukra, mondván, mindenki annyit ér, amennyit bizonyít. Valójában a gyakorlatban nincs lehetőség referenciára támaszkodni, hiszen nincsenek kialakult hagyományai a referenciarendszernek hazánkban.

A mintában szereplők 55%-a fontosnak tartja az életkort, ez alól csak Szentlőrinc térsége a kivétel, ahol ez az arány csak 25%. Úgy vélik, hogy a fiatal romák tájékozottabbak, rugalmasabbak, nem utolsó sorban tanultabbak az idősebbeknél, jobban alkalmazkodnak és természetesen a fizikai erőnlétet igénylő foglalkozásoknál is előnyben vannak idősebb társaikkal szemben. Valamennyi szempontot mérlegelve előnyösebb számukra a fiatal romákat foglalkoztatni.

Összefoglalás és javaslatok

- Baranya megyében a cigány lakosságnak majdnem fele alkalmi munkákból él, több mint negyede közhasznú munkás, 13 %-uk bevételei a hivatásos anyaságból származnak. **Rendszeres kereső tevékenységből csak a munkaképes lakosság 10 %-a tud bevételt szerezni.** Megdöbbentőek a községi adatok: a cigány munkaképes lakosság majdnem 60 %-a, s a pályakezdő fiatalok több mint fele is alkalmi tevékenységekből tartja fenn magát.
- A cigány/roma népesség hajlandó társadalmilag elfogadott keretek között munkát vállalni, ha ehhez megfelelő segítséget kap. A támogatás formáinak kidolgozásában, de különösen megvalósításában a kisebbségi önkormányzatok és a civil szervezetek játszhatnak döntő szerepet.
- Pozitív tendencia, hogy az idegenforgalomhoz kapcsolódó gyógy-ellátásban (kórházi kiegészítő tevékenységek) és a szállodai szolgáltatásokban (takarító, szobalány, konyhai személyzet) találunk cigány alkalmazottakat. Ezt a tendenciát azért értékeljük pozitívnak mert néhány évvel korábban az úgynevezett "bizalmi munkakörökben" még nem jelent meg a foglalkoztatásuk.
- A demográfiai adatok is indokolják, hogy a megyei (esetleg regionalizálódó) munkapiaci szervezet roma származású munkatársak bevonásával segítse elő a minél közvetlenebb kapcsolatok kialakítását és az információk átadását.
- A munkaügyi szervezeteknek ösztönöznie kell ezekben a térségekben a foglalkoztatási alapok igénybe vételét elsősorban a viszonylag iskolázottabb fiatalok bevonására. A

kisebbségi önkormányzatoknak és a civil szervezeteknek ebben nagy szerepe lehetne, amint abban is, hogy ösztönözzék a munkanélküli fiatalokat (és idősebbeket) a regisztrációra.

- Az általános iskolát végzett fiatalok iskolai eredményei a ténylegesnél jóval nagyobb arányban indokolnák a továbbtanulást. Ez és az általános iskolából kiesettek, lemorzsolódók magas aránya a közoktatás felelősségének kérdést veti fel. A közoktatásnak nagyobb figyelmet kell fordítaniuk cigány tanítványaik eredményes iskolai továbbhaladására, pályairányítására. A kisebbségi önkormányzatok fontos feladata, hogy ösztönözzék az iskolákat feladataik jobb megoldására, és segítsenek a cigány fiatalok eredményesebb és magasabb színvonalú továbbtanulásában.
- Fontosnak tarjuk középtávú fejlesztési koncepció kidolgozását a megye cigány/roma népessége jövőjére vonatkozóan; a koncepció foglaljon magában jövőképet és vázolja az ahhoz vezető utakat. Ehhez véleményünk szerint az alábbiakból érdemes kiindulni.

A jövőkép axiómái és tézisei

A humán erőforrás helyzete és fejlesztése

- Magyarország az Európai Unió tagja kíván lenni, fejlődő gazdaság, boldoguló társadalom kialakítására törekszik. A magyar gazdaságnak tudás-alapúnak kell lennie, mert csakis a jól képzett munkaerővel vagyunk kompatibilisek és versenyképesek.
- A ma született évjáratok éppen fele annyian vannak, mint a ma 25 évesek. Ez azt jelenti, hogy egy nemzedék – 25 év múlva – félmillió munkaképesnek kell megteremtenie a társadalom jólétét.
- A cigány/roma közösségekben még ma is nagyobb a nép-szaporulat mint a társadalom többi csoportjában. Rémkép jellegűen jósolják demográfusok, hogy 25 év múlva az iskoláskorúaknak akár 25-30 %-a is a cigány etnikumhoz tartozó lesz.
- Nem szabad engedni, hogy ez rémkép legyen: pozitív tartalmat kell adni a cigányság gyermekvállalási kedvének.
- A jóval kevesebb fiatal csak magas képzettség birtokában tudja majd biztosítani a társadalmat.
- Az ország nem engedheti meg magának, hogy lemondjon a cigány nemzedékekről.
- A 50 % diplomás-ráta biztosításához 80 % érettségizett-ráta

Forrás: Gypsy Studies – Cigány Tanulmányok 4. A pályakezdő cigány/roma fiatalok munkaerőpiaci esélyei és a munkanélkülieket segítő non-profit szervezetek szerepe az esélyek növelésében a Dél-Dunántúlon. Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Romológia Tanszék, Pécs, 2000.